Přemysl M á c h a (Brno)

URBANONYMIE MALÝCH SÍDEL NA PŘÍKLADU MORAVY – EXPLORATIVNÍ ANALÝZA

URBANONYMY OF SMALLER SETTLEMENTS ON THE INSTANCE OF MORAVIA – AN EXPLORATIVE ANALYSIS

The article provides information about urbanonyms in small settlements. On the basis of a representative sample of Moravian villages, it estimates the number of municipalities with urbanonyms and it summarizes their character, motivation, and level of identification. The predominant motivation is the orientation function followed by traditional oral names and honorification. The predominant level of identification is the local level. The greatest diversity exists in traditional oral names, which account for the largest proportion of unique names and occurrences. The analytical part tests variables that may explain the introduction of street names, their frequency and their character. It shows that the proximity to larger cities and the population size of a community are related to the presence of urbanonyms, their number and partly their character. Significant differences also exist between towns on the one hand and townlets and villages on the other. Towns have a greater proportion of honorific names and names with international and national levels of identification, while townlets and villages have a greater proportion of traditional oral names and names with regional and local levels of identification. In this respect, small towns are more like large cities than townlets and villages of the same size.

Key words
urbanonyms; small settlements; Moravia

Klíčová slova
urbanonyma; malá sídla; Morava

Úvod

Urbanonymii bylo již věnováno velké množství velmi podnětných domácích i zahraničních prací (viz např. Azaryahu, 1996; Alderman, 2003; Light, 2004; Palonen, 2008; Berg – Vuolteenaho, 2009; David, 2011; David, 2013; David – Mácha, 2014; Bucher a kol., 2013; Křížová – Martínek a kol., 2017; Erőss, 2017; Mácha – Lassak – Krtička, 2018; Berkemer – Stadler, 2020; Rusu, 2021). Byly to komparativní i případové studie s diachronní i synchronní analýzou. Dozvěděli jsme se díky nim, jak se urbanonyma v čase mění, jak se liší urbynonymie v různých zemích a jak se do zdánlivě neutrálního úředního aktu pojmenování ulic či náměstí promítají historické události, politické preference obyvatel města, jeho etnická a jazyková struktura a zejména pak mocenské ambice vládnoucích režimů.

Až na ojedinělé výjimky (Gonzáles-Faraco – Murphy, 1997; Gabbert, 2007; David – Mácha, 2014; Křížová – Martínek a kol., 2017; Mokwena, 2021) se ale

 https://doi.org/10.58756/a16453906

všechny tyto studie zabývají hlavními a velkými městy jako dominantními arénami ideologického boje. O rozsahu a charakteru názvů ulic, náměstí, parků a dalších objektů v malých sídlech nereferují. Ačkoliv termín „urbanonymie venkova" zní nesmyslně, je českou (a nejen českou) realitou.[1] Stovky a možná tisíce malých měst, městysů a vesnic zavedly uliční názvy různého charakteru v různých dobách a my o nich prakticky nic systematického nevíme. Je to toponymická *terra incognita*. Cílem tohoto článku je tuto mezeru alespoň částečně zaplnit. Představuje vstupní explorativní analýzu reprezentativního vzorku moravských obcí, která přináší základní informace o procentu obcí s uličními názvy, charakteru těchto názvů a rozdílech mezi různými typy sídel. Analýza by měla sloužit jako podklad a podnět pro další systematický výzkum.

Metodika

Analýzu urbanonymie malých sídel jsem se rozhodl provést na náhodných vzorcích obcí stratifikovaných dle příslušnosti k jedné ze tří historických zemí – Čechám, Moravě a Slezsku. Důvodem pro tuto stratifikaci je systematický rozdíl v průměrném počtu obyvatel českých, moravských a slezských obcí a také řadě dalších faktorů, které jsou důsledkem odlišné historické zkušenosti (Perlín – Kučerová – Kučera, 2010). Jelikož (jak ukazujeme níže) velikost sídla je jedním ze statisticky významných prediktorů přítomnosti uličních názvů v obci, domnívám se, že je důvodné populaci obcí stratifikovat dle bývalé zemské příslušnosti, přičemž v případném budoucím srovnání se rovněž mohou ukázat některé potenciálně zajímavé rozdíly v toponymických preferencích a regionální identifikaci. Přiřazení té které obce k historickým zemím ale nebylo vždy jednoduché, protože řada z nich leží na obou stranách bývalých zemských hranic v důsledku změn zemských hranic, posunů hranic obcí i sloučení několika obcí do jedné. Přesto i hrubé srovnání obyvatelstva obcí na území historických zemí přináší jasné a statisticky významné rozdíly. Zvlášť důležitá je statistická významnost populačních rozdílů u obcí pod 5000 obyvatel, které byly předmětem zkoumání v tomto textu.

V tomto článku se zabývám pouze moravskými obcemi. Těch jsem v historických hranicích Moravy v prostředí GIS identifikoval celkem 1887. Z tohoto seznamu jsem nejprve odstranil obce s více než 5000 obyvateli (celkem 100 obcí) a následně pomocí generování náhodných čísel vybral dva vzorky obcí, každý o 200 obcích. Hranici 5000 obyvatel jsem zvolil s ohledem na zachycení co nejširšího spektra malých sídel – měst, městysů i vesnic. Následně jsem vyhodnotil

[1] S tímto paradoxem se již před více jak třiceti lety pokusil vypořádat Šrámek (1990, s. 74), který navrhoval zavedení pojmu *villonymum*. Ten se však v odborném úzu neujal.

základní parametry obou vzorků (Tab. 2). Jelikož se vzorky v těchto ukazatelích statisticky významně nelišily ani v jednom případě (ANOVA, χ^2), pro potřeby další analýzy jsem je sloučil do jednoho. Sloučený vzorek představuje přibližně 21 % všech moravských obcí. Mapa 1 zobrazuje jejich umístění.

Tab. 1: Srovnání středních hodnot pro obyvatele obcí v historických zemích

	Čechy	Morava	Slezsko
Průměrný počet obyvatel	1693	1737	4289
Medián všech obyvatel	387	514	991
Průměrný počet obyvatel bez Prahy, Brna a Ostravy	1396	1557	3263
Medián všech obyvatel bez Prahy, Brna a Ostravy	387	513	991
Průměrný počet obyvatel v obcích pod 5000*	653	744	1166
Medián počtu obyvatel v obcích pod 5000	367	485	858

Zdroj: Arc ČR 500, 2012. * ANOVA, F=32,140, df=2, p<0,001

Tab. 2: Srovnání základních parametrů obou vzorků

Parametr	Vzorek 1	Vzorek 2	Sloučený vzorek
Počet obcí ve vzorku	200	200	400
Podíl měst	4,5 %	3,5 %	4,0 %
Podíl městysů	5,5 %	4,0 %	4,8 %
Podíl vesnic	90,0 %	92,5 %	91,2 %
Průměrný počet obyvatel obcí s urbanonymy	2039	1825	1949
Průměrný počet obyvatel obcí bez urbanonym	493	535	515
Počet obcí s urbanonymy	37	27	64
Podíl obcí s urbanonymy	18,5 %	13,5 %	16,0 %
Průměrný počet urbanonym na obec s urbanonymy	27	23	25

Každá obec byla virtuálně navštívena pomocí mapové aplikace Mapy.cz.[2] Existence uličních názvů byla ověřena v mapě a přítomnost uličních cedulí byla zjišťována pomocí funkce Panorama. V případě pochyb byl navštíven i web obce. Každé jméno bylo nakódováno dle několika základních parametrů, které shrnuje Tab. 3. Data byla analyzována v programech Microsoft Excel, ArcGIS Pro a IBM SPSS Statistics pomocí analýzy rozptylu (ANOVA), korelační analýzy (Spearmanovo ρ) a Chí kvadrát testu (χ^2). Hladina významnosti pro přijetí testovaných souvislostí byla stanovena na 95 % (p = 0,05), v ojedinělých případech ale uvádím

[2] Se sběrem dat pomohla Kristýna Janigová, které tímto děkuji.

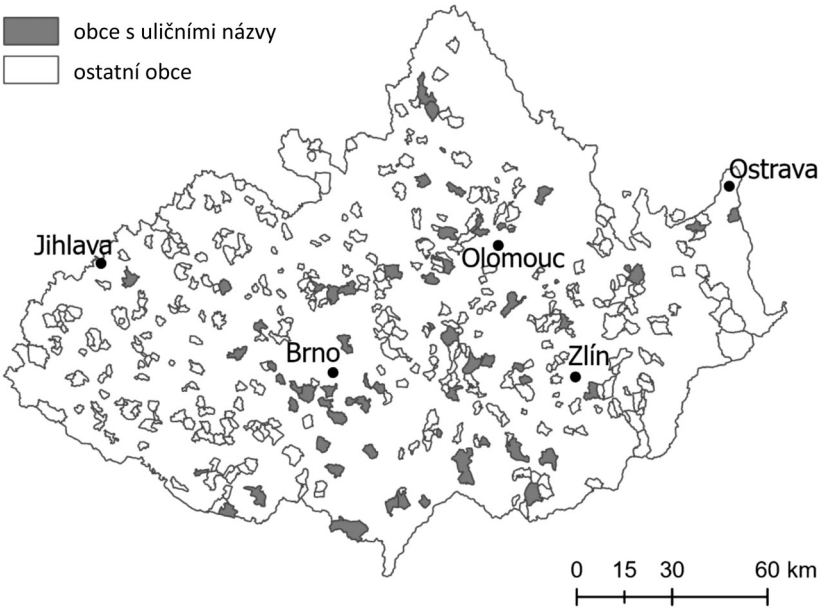

Mapa 1: Umístění obcí ve vzorku

i výsledky těsně pod touto hladinou. Cílem statistické analýzy bylo posoudit, s jakou pravděpodobností jsou pozorované rozdíly výsledkem náhody. Použité testy se hodí pro různé typy proměnných – analýza rozptylu se používá na zjištění souvislosti mezi nominální a kardinální proměnnou (např. typ sídla a podíl honorifikačních jmen), korelační analýza je vhodná pro testování souvislosti mezi dvěma kardinálními proměnnými (např. počet obyvatel a podíl honorifikačních jmen) a Chí kvadrát umožňuje posoudit případnou souvislost mezi dvěma nominálními proměnnými (např. motivace a typ sídla). Korelační analýza ukazuje rovněž sílu souvislosti, u analýzy rozptylu a Chí kvadrát testu se dozvídáme pouze to, zda jsou pozorované rozdíly na stanovené hladině významnosti (tj. s pravděpodobností 95 % nebo vyšší) skutečné. Jak silný je vliv té které proměnné je však již nemožné pomocí těchto testů posoudit. Sílou souvislosti proměnných u Chí kvadrát testu pomáhá odhadnout hodnota koeficientu Cramerova V.[3]

[3] Blíže viz např. Hendl (2006).

Tab. 3: Kategorie urbanonym a příklady použití[4]

Parametr	Podtypy	Příklad
typ objektu	ulice (u)	*Zahradní*, *Na Vyhlídce*
	náměstí, náves (n)	*Masarykovo nám.*, *Náves*
	ostatní/park (o)	*Park Gryngle*, *Slepičí park*
motivace		
honorifikační (bez vazby na lokalitu, jsou ideologicky či politicky motivovaná)	po osobách (ho)	*Tyršova*, *Bezručova*
	po událostech (hu)	*9. května*, *28. října*
	po místech (hm)	*Evropská*, *Krakovská*
	ostatní (hj)	*Náměstí Míru*, *Legionářská*
orientační	dle směru/objektu (or)	*Školní*, *Přerovská*
	dle charakteru (orch)	*Krátká*, *Příční*
přírodní	dle přírodních prvků bez orientační funkce (pr)	*Třešňová*, *Sluneční*
pomístní	na základě tradičního jména (po)	*Pod Bočky*, *Starce*
ostatní	jiné motivace (jin)	*Pohodová*, *Veselá*
identifikace		
mezinárodní	mezinárodní význam (mez)	*Evropská*, *Krakovská*
národní	národní význam (nar)	*Žižkova*, *17. listopadu*
regionální	regionální význam (reg)	*Brněnská*, *Jožo Úprky*
lokální	lokální význam (lok)	*Jana Plesla*, *Gryngle*

Výsledky

1. Přítomnost uličních jmen

Jak je patrné z Tab. 4, celkem 64 (tj. 16 %) obcí z našeho vzorku 400 obcí mělo uliční jména. Při zohlednění typu obce (město, městys, vesnice) se ukázalo, že uliční jména mají téměř všechna města, necelá polovina městysů a přibližně devítina vesnic. Tyto rozdíly jsou statisticky vysoce významné. Typ obce je tedy jedním

[4] Jsem si vědom hraničního charakteru některých kategorií. Honorifikační jména beru jako primárně politicky či ideologicky motivovaná a většinou bez přímé vazby na pojmenovaný objekt. Příkladem sporného jména může být ulice *Moravská* v obci Prušánky. Obec je na Moravě, je zde tedy potenciální vazba na pojmenovaný objekt, kterým je nově vybudovaná ulice. Morava ale jako politický či administrativní útvar již neexistuje, volba jména je tedy politicky motivovaným deklarováním územní příslušnosti a identity. Považuji jej proto za honorifikační. Jména po přírodních prvcích bez vazby na konkrétní místo by sice také mohla být klasifikována jako honorifikační, ale postrádají onu zřejmou politickou rovinu. Konečně, orientační funkci mají rovněž mnohá jména odvozená z pomístních jmen. Pomístní jména jsou ale natolik jazykově zajímavá a navíc statisticky významně odlišná, že si zasluhují zvláštní kategorii.

z relevantních prediktorů pravděpodobnosti výskytu uličních názvů. Při budoucím odhadu celkového počtu obcí s uličními názvy bude proto nutné vzít v potaz rozdíly v podílech obcí s uličními názvy mezi jednotlivými typy obcí. Překvapením byla absence uličních názvů v jednom městě – Kelči. Jak častý je tento případ, ukáže až další výzkum, nicméně minimálně v této chvíli nelze automaticky předpokládat, že všechna (malá) města mají uliční názvy.

Tab. 4: Zastoupení obcí s uličními názvy ve vzorku dle typu obce

Typ obce	Ve vzorku	S ulicemi*	% obcí s ulicemi z daného typu obce	% daného typu ze všech obcí s ulicemi	Počet ulic celkem	Podíl ulic ze všech	Průměrný počet ulic**
města	16	15	93,8 %	23,4 %	556	34,4 %	37
městyse	19	8	42,1 %	12,5 %	203	12,6 %	25
vesnice	365	41	11,2 %	64,1 %	857	53,0 %	21
Celkem	**400**	**64**		**100,0 %**	**1616**	**100,0 %**	**25**

* χ^2= 88,045, df=2, p <0,001, Cramerovo V = 0,469, p<0,001**ANOVA, F= 10,25, df=2, p <0,001

Dalšími obecnými faktory, které mohou souviset s výskytem uličních názvů, popř. jejich počtem, je počet obyvatel, vzdálenost od většího města a urbanistická struktura. První dva jsme schopni testovat přímo, poslední vzhledem k velké pracnosti jen reziduálně. Co se počtu obyvatel týče, lze konstatovat statisticky významný rozdíl v průměrné velikosti obce mezi obcemi s uličními názvy a bez nich. Zatímco průměrný počet obyvatel celého vzorku byl 744, obce s uličními názvy měly v průměru 1572 obyvatel a obce bez uličních názvů jen 508 (ANOVA, F=171,330, df=2, p<0,001).[5] Ačkoliv je tento rozdíl obrovský, nezaručuje stoprocentní predikci. V našem vzorku měla nejlidnatější obec bez uličních názvů více jak 3000 obyvatel (11. nejpočetnější) a naopak nejméně lidnatá obec s uličními názvy měla jen necelých 300 obyvatel (268. nejpočetnější). Počet obyvatel je tedy zjevně významným, nikoliv však jediným faktorem, který ovlivňuje zavedení uličních názvů.

Dalším potenciálním faktorem, který by nám mohl pomoci vysvětlit přítomnost uličních názvů, je blízkost většího města jako zdroje potenciální inspirace, resp. jako motoru toponymické suburbanizace. Je známo, že suburbanizační procesy výrazně ovlivňují nejen urbanistický, ale také sociální a kulturní charakter sídel

[5] V tomto testu jsem z analýzy vyloučil všechna města. I když zohledníme fenomén Kelče, stále platí, že přítomnost urbanonym v městském prostoru je nejvíce ovlivněna městským statusem obce. Ostatní faktory jsou podružné.

v zázemí měst (Sýkora, 2003; Ouředníček – Temelová, 2008). Ukazuje se, že to do jisté míry platí i pro zavádění uličních názvů v malých obcích. Existuje totiž výrazný a statisticky významný rozdíl v průměrné vzdálenosti obcí s uličními názvy a bez uličních názvů od větších měst (definovaných jako města nad 25 000 obyvatel). Zatímco obce s uličními názvy jsou v průměru vzdáleny od nejbližšího většího města 5,8 km, obce bez uličních názvů se v průměru nacházejí téměř dvakrát dále – 11,4 km (ANOVA, $F=18{,}783$, $df=1$, $p<0{,}001$).[6] To je velmi zásadní zjištění.

Ať už nicméně vezmeme v potaz typ obce, počet obyvatel či vzdálenost od většího města, nikdy nevysvětlíme přítomnost uličních názvů v obci beze zbytku. Každý z těchto obecných faktorů vysvětluje jen část pozorované variability a budoucí výzkum snad pomůže odhalit další důležité proměnné, resp. jejich kombinace. Pominout u konkrétních obcí samozřejmě nelze ani vysoce idiosynkratické vlivy lokálního charakteru, které ale nelze zobecňovat a využít tak pro predikce na velkých populacích.

2. Početnost uličních jmen

Průměrný počet uličních názvů na jednu obec byl 25, medián taktéž. Jak ukazuje Tab. 4, města, městyse a vesnice se v tomto směru statisticky významně lišily. Minimum bylo jedno jméno (Bařice-Velké Těšany), maximum 62 (Vracov). Jen pět obcí mělo méně než deset uličních názvů. Mezi deseti obcemi s nejvyšším počtem urbanonym bylo pět měst, jeden městys a čtyři vesnice. Šest z těchto obcí patřilo k deseti nejpočetnějším. Mezi počtem obyvatel a počtem uličních názvů existovala silná korelace (Spearmanovo $\rho = 0{,}832$, $p = 0{,}000$). Podobně jako u počtu obyvatel souvisel počet uličních názvů také se vzdáleností od většího města – obce blíže větších měst měly více uličních názvů. Souvislost byla ale slabá (Spearmanovo $\rho = -0{,}304$, $p = 0{,}015$) a je možné, že v jisté míře pouze zastupovala vliv jiných proměnných.

Dalším faktorem, který by mohl vysvětlit rozdíly v početnosti uličních názvů, pravděpodobně bude i urbanistická struktura obce. Populačně velká obec s jednoduchou prostorovou strukturou typu silnicovky či lánové vsi totiž může mít podstatně méně uličních názvů než obec s polovičním počtem obyvatel, ale s výrazněji členěnou strukturou kladoucí vyšší nároky na prostorovou orientaci (např. typ vsi návesní či hromadné). Je také otázkou, do jaké míry může komplikovaná prostorová struktura podnítit potřebu samotného zavedení uličních názvů.[7]

[6] Stejně jako v poznámce 5 – města byla vyloučena z analýzy.

[7] Jinými slovy, mají obce se složitější prostorovou strukturou vyšší pravděpodobnost zavedení uličních názvů? Ověření této hypotézy předpokládá vytvoření liniové vrstvy uličních objektů v prostředí GIS a jejich následnou korelaci s přítomností a počtem urbanonym.

3. Přítomnost a charakter uličních cedulí

Jen pět obcí nemělo v době výzkumu žádné uliční cedule. Forma cedulí byla v zásadě dvojí – klasická uliční tabulka (modrá, bílá, červená) připevněná na zdech budov, popř. plotech, a směrovník/rozcestník s několika dlouhými úzkými cedulemi na sloupu u křižovatky. Některé obce využívaly dokonce obou způsobů, ve většině případů to ale byl jen jeden z nich.

4. Pojmenované objekty a preferované varianty uličních jmen

Pojmenovaných objektů jsem identifikoval celkem 1616. Převažovaly mezi nimi ulice (1571), s velkým odstupem následovaly náměstí a návsi (38) a ojediněle se vyskytly také parky (6). Unikátních jmen bylo 934.[8] Z tohoto počtu se 200 jmen vyskytlo více než jednou, některé mnohokrát. O některých z nich pojednávám níže. Tab. 5 shrnuje zjištěné počty jmen dle výskytu a unikátnosti. Ukazuje, že nejčetnější jsou orientační jména a urbanonyma odvozená z pomístních jmen. V rámci honorifikačních jmen převažují jména po osobách. Využití ostatních motivů je malé. Z hlediska unikátních jmen jednoznačně dominují urbanonyma odvozená z pomístních jmen (38,5 %). Tento podíl je u pomístních jmen ještě vyšší v případě jmen, která se vyskytla jen jednou (41,7 %). Unikátní výskyty těchto jmen dokonce představují 62 % všech výskytů pomístních jmen (u orientačních jmen je to jen 37 %, u honorifikačních 44 %). Tato skutečnost indikuje pestrost a význam místních toponymických tradic jako kulturního bohatství a zdroje lokální identity.

Tab. 5: Počet a podíl urbanonym dle motivace, unikátnosti a výskytu

Motiv	Všechny výskyty		Unikátní jména		Unikátní výskyty[9]	
	počet	podíl	počet	podíl	počet	podíl
ho	288	17,8 %	168	18,0 %	139	18,9 %
hu	36	2,2 %	15	1,6 %	9	1,2 %
hm	8	0,5 %	6	0,6 %	5	0,7 %
hj	57	3,5 %	30	3,2 %	18	2,5 %
po	494	30,6 %	360	38,5 %	306	41,7 %
or	366	22,6 %	247	26,4 %	186	25,3 %
orch	250	15,5 %	67	7,2 %	41	5,6 %
pr	111	6,9 %	36	3,9 %	25	3,4 %
jin	6	0,4 %	5	0,5 %	5	0,7 %
celkem	**1616**	**100,0 %**	**934**	**100,0 %**	**734**	**100,0 %**

[8] Unikátním jménem myslím unikátní tvar jména. Např. *Zahradní*, *Zahrady* a *V Zahradách* jsou tři unikátní jména vycházející ze stejného základu.

[9] Unikátní výskyt znamená, že se nějaké jméno vyskytlo v celém vzorku pouze jedinkrát.

Nejpopulárnějšími unikátními jmény byly *Nová* (29), *Zahradní* (27), *Krátká* (24), *Polní* (23) a *Nádražní* (22). Když zohledníme i variantní podoby jména, nejčastějšími byly varianty *Zahradní* (*Zahradní*, *Zahrady*, *Zahrádky*, *V Zahradách*, *Nad Zahrady* – 49), *Nová* (*Nová*, *Nová čtvrť*, *Nová dědina*, *Nová ulice* – 38), *Nádražní* (*Nádražní*, *Nádraží*, *K Nádraží*, *Nad Nádražím*, *Za Nádražím*, *Pod Nádražím* – 29), *Školní* (*Školní*, *U Školy*, *Za Školou*, *Nad Školou* – 26) a *Záhumenní* (*Záhumenní*, *Záhumní*, *Záhumenská*, *Záhumení*, *Záhumenice*, *Za Humny*, *V Humnech*, *Pod Humny* – 25). Těchto pět variantních pojmenování představovalo celkem 10 % všech zaznamenaných urbanonym. Toponymicky nejproduktivnějšími objekty byly nádraží (29 jmen), škola (26), rybník (17), zámek (16) a vinohrad (11).

Specifickou kapitolou bylo pojmenování náměstí a návsí. Vedle v českém kontextu běžných honorifikačních jmen typu *Masarykovo nám.*, *Palackého nám.* či *nám. Míru* a *nám. Svobody* se objevila také prostá jména odvozená z apelativ jako *Náměstí*, *Náves* či *Náměstíčko*. *Náměstí* bylo dokonce vůbec nejčastějším jménem pro náměstí (7 výskytů). Přesto v pojmenování náměstí jednoznačně převládl honorifikační motiv zodpovědný za 63 % všech výskytů (srovnej s 23 % u ulic). Tato skutečnost je v souladu s jinými pracemi, které ukázaly, že pravděpodobnost využití honorifikačního motivu stoupá s významností pojmenovávaného objektu (např. Light, 2004; Rusu, 2021). Specifickým případem je jméno *Dědina* či *V Dědině* užívané v obcích bez jasně urbanisticky definované návsi jako uliční jméno označující centrum obce (5 výskytů).

5. Motivace uličních jmen

V celém vzorku se nejčastěji vyskytovala orientační jména (616, tj. 38,4 %), následovala jména pomístní (493, tj. 33,4 %), honorifikační (390, tj. 21,3 %), přírodní (111, tj. 6,4 %) a ostatní (6, tj. 0,3 %). V rámci honorifikačních jmen jednoznačně dominovala jména po osobách (74 % všech honorifikačních jmen). Deantroponomický princip tedy představuje hlavní způsob využití honorifikačního motivu v malých sídlech. Celkem se v urbanonymech objevilo 151 osobností. Nejpopulárnější osobností urbanonymie malých sídel je bezesporu Jan Amos Komenský (18 jmen).[10] Po Tomáši G. Masarykovi je pojmenováno jen 12 objektů, z nich je ale 5 náměstí, nejvíce ze všech osobností. Alespoň dvou zmínek se dočkalo 29 osob. Jejich pořadí shrnuje Tab. 6.

V souvislosti s honorifikačními jmény po osobách je vhodné rovněž zmínit problematiku genderové nerovnosti. Z uvedených 151 osobností bylo 146 mužů a jen

[10] V této souvislosti je nutné podotknout, že některá zjevně honorifikační jména mohou mít i skrytou orientační funkci. Jak upozornila Matúšová (1988, s. 86) či David (2011, s. 185), jména odvozená od Komenského či Tyrše se někdy dávají ulicím, na kterých stojí škola či sokolovna.

6 žen (tj. 96 % ku 4 %). To odpovídá situaci zjištěné v Ostravě (95 % ku 5 %) a Českém Těšíně (100 % muži). Ve srovnání se situací v Santiago de Compostella (75 % ku 25 %, viz Ferradás, 2018) či celém Španělsku (88 % ku 12 %, viz Gutiérrez-Mora – Oto-Peralías, 2021) je to výrazně méně. Podobně jako Česko je na tom Slovensko (95 % ku 5 %, viz Bucher a kol., 2013) či Ukrajina (94 % ku 6 %, viz Gnatiuk – Glybovets, 2020). Situace v Česku je ve skutečnosti v tomto směru spíše podobná Africe (Zuvalinyenga – Liora, 2021).

Tab. 6: Osobnosti uctěné honorifikačními jmény s alespoň dvěma výskyty

Osobnost	Počet výskytů	Osobnost	Počet výskytů
Jan Amos Komenský	18	Julius Fučík	4
Miroslav Tyrš	14	Svatopluk Čech	3
Alois Jirásek	13	Josef Hybeš	3
Tomáš G. Masaryk	12	Karel Čapek	2
Karel Havlíček Borovský	11	Karel Jaromír Erben	2
Petr Bezruč	10	Jindřich Fügner	2
Jan Hus	9	Ján Kollár	2
Jan Neruda	9	Přemysl	2
František Palacký	9	František Sušil	2
Božena Němcová	6	Svatopluk	2
Jiří Wolker	6	Milan Rastislav Štefánik	2
Bedřich Smetana	5	Václav Beneš Třebízský	2
Jan Žižka	5	Jaroslav Vrchlický	2
Edvard Beneš	4	Jiří z Poděbrad	2
Josef Dobrovský	4		

Mezi honorifikačními jmény po událostech převládala data osvobození na konci druhé světové války. Postup fronty se odráží v některých uličních jménech – *22. dubna* ve Valticích, *3. května* v Paskově, *4. května* v Želechovicích nad Dřevnicí, *5. května* v Úsově atd. Nejčastější je však *9. května* jako připomínka konce války (10 výskytů). Z dalších událostí je více než jednou zmíněn pouze 1. máj (4 výskyty).

Souhrnné údaje pro celý vzorek nicméně skrývají výrazné rozdíly mezi městy, městysi a vesnicemi. Z Tab. 7 je zřejmé, že městyse a vesnice se značně podobají a liší se jako celek od měst. Města mají vyšší podíl honorifikačních jmen, zatímco městyse a vesnice mají vyšší podíl urbanonym odvozených z pomístních jmen. Tyto rozdíly jsou statisticky významné. Zároveň je patrné, že města v našem vzorku se v tomto směru více podobají velkým městům typu Ostravy či Českého Těšína[11]

[11] Viz také David (2011, s. 178).

než městysům a vesnicím podobné velikosti. Prostřednictvím honorifikačního motivu tedy města zdůrazňují svůj městský status a odlišnost od svého „venkovského“ okolí. Míra politizace urbanonymie městysů a vesnic je velice nízká, což ji činí odolnější vůči případným budoucím pokusům o přejmenování (Light, 2004; Rusu, 2021).

Tab. 7: Průměrný podíl jednotlivých motivů v obcích s uličními jmény

Status	honorifikační*	orientační	přírodní	pomístní**	jiné	celkem
města	39,1 %	32,0 %	4,9 %	23,5 %	0,5 %	100,0 %
městyse	16,2 %	38,4 %	6,2 %	39,2 %	0,0 %	100,0 %
vesnice	15,8 %	41,0 %	7,0 %	35,9 %	0,3 %	100,0 %
všechny obce	21,3 %	38,4 %	6,4 %	33,4 %	0,3 %	100,0 %
*Ostrava****	*47,1 %*	*22,7 %*	*3,7 %*	*20,6 %*	*5,9 %*	*100,0 %*
*Český Těšín****	*29,8 %*	*36,9 %*	*4,8 %*	*26,8 %*	*1,8 %*	*100,0 %*

*ANOVA, F=9,529, df=2, p<0,001, ** ANOVA, F=5,234, df=1, p<0,026 jen pro městyse sloučené s vesnicemi, *** vlastní nepublikovaný výzkum

S podílem honorifikačních a pomístních jmen v obci souvisí jak lidnatost obce, tak její blízkost k většímu městu. S rostoucím počtem obyvatel roste i podíl honorifikačních jmen (Spearmanovo $\rho = 0{,}546$, $p = 0{,}000$) a naopak klesá podíl pomístních jmen (Spearmanovo $\rho = -0{,}310$, $p = 0{,}000$). Souvislost s blízkostí většího města byla výrazně slabší a méně významná. S rostoucí vzdáleností od většího města klesá podíl honorifikačních jmen (Spearmanovo $\rho = -0{,}220$, $p = 0{,}080$[12]) a roste podíl pomístních jmen (Spearmanovo $\rho = 0{,}290$, $p = 0{,}020$). Korelace je v posledních třech případech velmi slabá a za pozorovanými rozdíly musíme hledat další příčiny.

6. Úroveň identifikace uličních jmen

Podobně jako v případě motivace i v případě úrovně identifikace, tj. územní identitě, resp. územní relevanci deklarované ve jméně, nacházíme systematické a statisticky významné rozdíly mezi různými typy obcí. Podrobnosti ilustruje Tab. 8. Městyse a vesnice se vzájemně podobají a významně se liší od měst. Hlavními rozdíly jsou vyšší podíl jmen s mezinárodní a národní úrovní identifikace ve městech a naopak vyšší podíl jmen s regionální a lokální úrovní identifikace v městysech a vesnicích. Ve všech třech případech nicméně převládá lokální úroveň identifikace, což odpovídá i situaci zjištěné ve dvou referenčních městech – Ostravě

[12] Není významné na hladině 95 %.

a Českém Těšíně. Tab. 8 také ukazuje, že malá města se opět více podobají velkým městům než městysům a vesnicím o podobné velikosti. Lze to snad číst jako výraz snahy o toponymickou „světovost“. Tato světovost je ale u českých měst ve srovnání se slovenskými městy výrazně nižší (Bucher a kol., 2013). Další komparativní práce je proto potřeba.

Tab. 8: Průměrný podíl jmen s různými úrovněmi identifikace dle typu obce

Status	mezinárodní	národní*	regionální	lokální**	celkem
města	5,7 %	27,6 %	1,3 %	65,4 %	100,0 %
městyse	2,1 %	9,2 %	4,2 %	84,5 %	100,0 %
vesnice	3,5 %	8,6 %	2,7 %	85,2 %	100,0 %
všechny obce	3,8 %	13,1 %	2,6 %	80,5 %	100,0 %
*Ostrava****	*7,5 %*	*22,5 %*	*3,0 %*	*67,0 %*	*100,0 %*
*Český Těšín****	*4,8 %*	*16,8 %*	*7,8 %*	*70,7 %*	*100,0 %*

*ANOVA, F=15,392, df=2, p<0,001, ** ANOVA, F=8,168, df=2, p<0,001,*** vlastní nepublikovaný výzkum

Tab. 8 zahrnuje všechna urbanonyma bez rozlišení motivace. Za souhrnnými údaji se však skrývají výrazné rozdíly mezi honorifikačními jmény na straně jedné a všemi ostatními jmény na straně druhé. Rozdíly jsou statisticky významné (χ^2, p = 0,000) a jejich souhrn ilustruje Tab. 9. Z ní je patrné, že přítomnost mezinárodní a národní roviny identifikace v obci závisí téměř výlučně na využití honorifikačního motivu (Spearmanovo ρ = 0,833, p = 0,000). Je to právě prostřednictvím tohoto motivu obecně a honorifikačního motivu po osobách konkrétně, jak se místní společenství urbanonymicky hlásí k národní příslušnosti. Naopak, orientační, pomístní, přírodní a ostatní motivy jsou spjaty převážně či výlučně s regionální a lokální rovinou identifikace. Zajímavý nicméně je relativně vysoký počet honorifikačních jmen po osobách s lokální úrovní identifikace. Tvoří 22 % všech výskytů honorifikační jmen po osobách a dokonce 38 % všech unikátních jmen této kategorie. Tato jména uchovávají památku významných lokálních osobností a přispívají tak k utváření lokální identity.[13]

[13] Interpretace jednotlivých honorifikačních jmen po osobách s ohledem na deklarovanou rovinu identifikace nebyla vždy jednoznačná. Hlavními kritérii bylo, a) zda má dotyčná osoba přímou vazbu na danou ulici, popř. obec (tj. narodila se tam, pracovala tam apod.) a b) jaký je předpokládaný územní dosah jejího působení. Osoba Jana Plesla ve Vlčnově, který byl umučen komunisty, je spojena s lokální úrovní (hrdost na významného rodáka), zatímco osoba Joži Úprky honorifikovaná v názvu další ulice ve Vlčnově má regionální konotace s ohledem na jeho umělecké ztvárnění Slovácka, včetně Vlčnova, aniž by měl přímou vazbu na obec. Smyslem tohoto textu nicméně je posoudit obecné trendy v urbanonymii malých sídel, u nichž některé sporné případy neměly hrát významnou roli.

Tab. 9: Podíl jmen dle typu motivu a úrovně identifikace

motiv	Úroveň identifikace			
	mezinárodní	národní	regionální	lokální
honorifikační jména po osobách	17,0 %	82,1 %	14,3 %	5,0 %
honorifikační jména celkem	93,6 %	100,0 %	22,9 %	6,3 %
ostatní jména celkem	6,4 %	0,0 %	77,1 %	93,7 %

Rozdíly v podílu jmen s různou úrovní identifikace lze částečně vysvětlit lidnatostí obce. Počet obyvatel statisticky významně souvisí s podílem jmen s mezinárodní (Spearmanovo $\rho = 0{,}467$, $p = 0{,}000$), národní (Spearmanovo $\rho = 0{,}554$, $p = 0{,}000$) a lokální (Spearmanovo $\rho = -0{,}443$, $p = 0{,}000$) úrovní identifikace. Čím lidnatější obec, tím více jmen s mezinárodní a národní rovinou identifikace a tím méně jmen s lokální rovinou identifikace (souvislost s regionální rovinou identifikace vzhledem k nízkému počtu jmen v této kategorii nebyla statisticky významná). Naopak, vzdálenost od většího města nehrála statisticky významnou roli.

Závěr

V této explorativní analýze jsem se pokusil podat základní charakterizaci urbanonymie malých sídel na Moravě. Zároveň jsem se pokusil otestovat souvislosti mezi vybranými proměnnými, které by mohly vysvětlit pozorované rozdíly mezi obcemi ve vzorku. Z analýzy lze předběžně vyvodit tyto závěry:

1) Zavedení uličních názvů v obci souvisí s typem obce, její lidnatostí a její blízkostí k většímu městu.
2) Nejvýznamněji se v urbanonymii malých sídel uplatňují orientační, pomístní a honorifikační jména (po osobách). Ostatní motivy se objevují výrazně méně často.
3) Jednoznačně převažuje lokální úroveň identifikace.
4) Mezi městy, městysi a vesnicemi existují systematické a statisticky významné rozdíly. Města mají vyšší podíl honorifikačních jmen a také jmen s mezinárodní a národní rovinou identifikace. Naopak městyse a vesnice mají vyšší podíl pomístních jmen a také jmen s regionální a lokální rovinou identifikace. Malá města se více podobají velkým městům než městysům a vesnicím podobné velikosti.
5) Mezinárodní a národní rovinu identifikace vyjadřují téměř výlučně honorifikační jména.
6) Ženy jsou v honorifikačních jménech po osobách zastoupeny minimálně.
7) Nejpestřejší jsou urbanonyma odvozená z pomístních jmen.

8) Na Moravě je cca 300–320 obcí s méně jak 5000 obyvateli, které mají uliční názvy. Z nich je cca 70 měst, 40 městysů a 200 vesnic. Celkem to představuje cca 8000 jmen.

Tyto závěry jsou předběžné a bude nutné jejich další ověření na jiných, resp. větších vzorcích. Zajímavé také bude srovnání českých, moravských a slezských obcí. Stranou by rovněž neměla zůstat diachronní analýza změn urbanonym malých sídel v čase. Konečně, velmi důležité bude také zjistit pomocí etnografických metod, jak jsou tato jména přijímána a užívána v každodenním životě, popř. jaká živá jména je v běžné konverzaci nahrazují.

Na závěr přidávám výběr nejzajímavějších urbanonym odvozených z pomístních jmen, kterým jsem se v textu vzhledem k jejich obrovské rozmanitosti nemohl věnovat: *Altýře*, *Augarty*, *Balkán*, *Běliska*, *Benátky*, *Bídov*, *Bližník*, *Cvrčelka*, *Drahy*, *Grunty*, *Gryngle*, *Hlinka*, *Hranička*, *Huménka*, *Chalúpky*, *Chmelník*, *Chobotov*, *Chřib*, *K Pešti*, *Klínek*, *Kolářka*, *Kopánky*, *Krb*, *Kút*, *Lán*, *Loučka*, *Městečko*, *Mezírka*, *Mrlín*, *Na Bardóně*, *Na Dolinách*, *Na Fortu*, *Na Hrobech*, *Na Hřiskách*, *Na Járku*, *Na Křivdě*, *Na Láni*, *Na Prášilkách*, *Na Škrku*, *Nivky*, *Novinky*, *Nový Svět*, *Olejna*, *Ostrůvek*, *Ovčírna*, *Padělky*, *Pančochy*, *Pinďulky*, *Pláně*, *Ploty*, *Pod Bočky*, *Pod Břížkou*, *Pod Luštěm*, *Podkopec*, *Podkoryta*, *Podžďáří*, *Pohůry*, *Pusty*, *Rybáře*, *Rynk*, *Salajka*, *Souhrada*, *Spáčilka*, *Starce*, *Sychrov*, *Šafranice*, *Šibeník*, *Trávník*, *Trněnka*, *U Boží muky*, *U Floriánka*, *U Hájíčku*, *U Pile*, *U Sklepů*, *Úvozek*, *V Humně*, *V Chalupách*, *V Potokách*, *Vala*, *Vápenice*, *Ve Dvorách*, *Ve Slévi*, *Ve Zmolách*, *Vejmoly*, *Vinohrádky*, *Vrbí*, *Vsisko*, *Výpusta*, *Za Humny*, *Za Chaloupkami*, *Za Školičkou*, *Zábraní*, *Zádvoří*, *Záfaří*, *Zákostelí*, *Zámčisko*, *Zárub*, *Zelnice*, *Žleb*

Studie vznikla s podporou výzkumného programu Strategie AV21 „Město jako laboratoř změny; Stavby, kulturní dědictví a prostředí pro bezpečný a hodnotný život“ a také s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj Etnologického ústavu AV ČR (RVO: 68378076).

LITERATURA

ALDERMAN, D. H. (2003): Street names and the scaling of memory: the politics of commemorating Martin Luther King, Jr within the African American community. *Area*, 35, 2, s. 163–173.

AZARYAHU, M. (1996): The power of commemorative street names. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14, s. 311–330, https://doi.org/10.1068/d140311.

BERG, L. D. – VUOLTEENAHO, J. (eds.). (2009): *Critical toponymies: The contested politics of place naming*. Farnham: Ashgate Publishing, Ltd.

BERKEMER, S. J. – STADLER, P. F. (2020): Street name data as a reflection of migration and settlement history. *Urban Science*, 4, 74, https://doi.org/10.3390/urbansci4040074.

BUCHER, S. – MATLOVIČ, R. – LUKÁČOVÁ, A. – HARIZAL, B. – MATLOVIČOVÁ, K. – KOLESÁROVÁ, J. – ČERMÁKOVÁ, L. – MICHALKO, M. (2013): The perception of identity through urban toponyms in the regional cities of Slovakia. *Anthropological Notebooks*, 19, 3, s. 23–40.

DAVID, J. (2011): *Smrdov, Brežněves a Rychlonožkova ulice. Kapitoly z moderní české toponymie*. Praha: Academia.

DAVID, J. (2013): Street names – between ideology and cultural heritage. *Acta onomastica*, 54, 1, s. 53–61.

DAVID, J. – MÁCHA, P. (2014): *Názvy míst – paměť, identita, dědictví*. Brno: Host.

ERŐSS, Á. (2017): Politics of street names and the reinvention of local heritage in the contested urban space of Oradea. *Hungarian Geographical Bulletin*, 66, 4, s. 353–367, https://doi.org/10.15201/hungeobull.66.4.6.

FERRADÁS, M. N. (2018): Commemorative urban practices and gender equality: the case of Santiago de Compostela city's urban toponymy. *Hábitat y Sociedad*, 11, s. 109–129, https://doi.org/10.12795/HabitatySociedad.2018.i11.07.

GONZALES-FARACO, J. C. – MURPHY, M. D. (1997): Street names and political regimes in an Andalusian town. *Ethnology*, 36, 2, s. 123–148, https://doi.org/10.2307/3774079.

GABBERT, L. (2007): Distanciation and the recontextualization of space: Finding one's way in a small western community. *Journal of American folklore*, 120, 476, s. 178–203.

GNATIUK, O. – GLYBOVETS, V. (2020): 'Herstory' in history: A place for women in Ukrainian urban toponymy. *Folia Geographica*, 62, 2, s. 48–70.

GUTIERREZ-MORA, D. – OTO-PERALIAS, D. (2021): Gendered cities: Studying urban gender bias through street names. WP N° 21-008, 2nd Quarter 2021, The Centre for Responsible Banking & Finance CRBF Working Paper Series School of Management, University of St Andrews, https://doi.org/10.1177/23998083211068.

HENDL, J. (2006): *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál.

KŘÍŽOVÁ, L. – MARTÍNEK, J. A KOL. (2017): *Od Karlova mostu ke Gottwaldovu. Osobnosti v názvech měst a míst*. Praha: Historický ústav.

LIGHT, D. (2004): Street names in Bucharest, 1990–1997: exploring the modern historical geographies of post-socialist change. *Journal of Historical Geography*, 30, 1, s. 154–172, https://doi.org/10.1016/S0305-7488(02)00102-0.

MÁCHA, P. – HORST, L. – KRTIČKA, L. (2018): City divided: Place names and nationalism in the Czech-Polish borderlands. *Annals of the Austrian Geographical Society*, 160, s. 303–329, https://doi.org/10.1553/moegg160s303.

MATÚŠOVÁ, J. (1986): Ke stavu a vývoji urbanonymie měst na česko-německém jazykovém rozmezí. In: P. Žigo, *Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra-Piesky 8.–10. októbra 1986*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 85–90.

MOKWENA, L. (2021): Blurring the boundaries between 'urban'and 'rural': oral route directions and the invention of street names in Ulco and Delportshoop. *South African Geographical Journal*, 103, 3, s. 303–318, https://doi.org/10.1080/03736245.2020.1786443.

OUŘEDNÍČEK, M. – TEMELOVÁ, J. (2008): Současná česká suburbanizace a její důsledky. *Veřejná správa*, 11, 4, s. 1–4.

PALONEN, E. (2008): The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration. *GeoJournal*, 73, 3, s. 219–230, https://doi.org/10.1007/s10708-008-9204-2.

PERLÍN, R. – KUČEROVÁ, S. – KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115, 2, s. 161–187.

RUSU, M. S. (2021): Sequencing toponymic change: A quantitative longitudinal analysis of street renaming in Sibiu, Romania. *PLoS ONE*, 16, 5, https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251558.

SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, 39, 2, s. 217–233.

ŠRÁMEK, R. (1990): Urbanonymie a urbonymie. *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 31, s. 65–77.

ZUVALINYENGA, D. – BIGON, L. (2021): Gender-biased street naming in urban Sub-Saharan Africa: influential factors, features and future recommendations. *Journal of Asian and African Studies*, 56, 3, s. 589–609, https://doi.org/10.1177/00219096209348.

Přemysl Mácha
ORCID: 0000-0001-9985-1064
macha@eu.cas.cz
Oddělení paměťových studií
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
Veveří 97
602 00 Brno

Tento článek je volně přístupný na základě licence *Creative Commons Uveďte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence*, která umožňuje používání, šíření a reprodukci článku za podmínky, že původní článek bude řádně citován. Licenční podmínky jsou dostupné zde: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.cs.

This is an open access article under the terms of the *Creative Commons Attribution 4.0 International Public License*, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original article is properly cited. The license terms are available here: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.